

будь-кому будь-яких привілеїв навіть з чітко визначеною доцільною та функціональною метою.

Висновки. Цінність національної правової традиції українського народу визначається потребою народу у праві, у зв'язку з чим категорія правової традиції відображає об'єкт такої потреби на тому рівні дискурсу, на якому народ може розглядатися як колективний суб'єкт історії. У структурі знань про цінність національної правової традиції можна виділити онтологічний, гносеологічний та праксеологічний аспекти. У праксеологічній характеристиці оціночних знань про національну правову традицію українського народу можна виділити два компоненти: пізнавальний та техніко-юридичний. Останній передбачає механізми врахування національних особливостей вітчизняної правової системи у здійсненні державно-вольового впливу на неї у процесі реформування, зокрема у зв'язку з інтеграцією в європейський правовий простір. Подальшими напрямками дослідження порушеної у даній статті проблеми можуть бути: історіографія поглядів на цінність національної правової традиції українського народу; конкретно-історичне дослідження значення національної правової традиції у збереженні та відтворенні етнічного стереотипу поведінки українського народу; дослідження судової практики Європейського суду з прав людини за скаргами проти України з метою вияву у логіці соціально-правових конфліктів та їх розв'язанні конкретно-історичних, зокрема етнічних, особливостей правової системи України.

Література

1. Оборотов Ю. Н. Традиции и повадки в правовом развитии: Монография. — О.: Юрид. л-ра, 2001.
2. Дамирли М. А. История философии права и история правовой мысли: вопросы соотношения // Проблемы философии права. — 2005. — Т. 3, № 1-2. — С. 351-354.
3. Рабинович П. М. Социалистическое право как ценность. — Л.: Вища шк., 1985.
4. Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание творений. Т. 1.
5. Скакуп О. Ф. Принцип единства логического и исторического методов в сравнительном правоведении. — К.; Симф.: Логос, 2007. — (Сер. науч.-метод. изд. «Академия сравнительного правоведения»; Вып. 5. Открытые лекции международного научного семинара «Сравнительное правоведение: современное состояние и перспективы развития»).

УДК 340.143:124.5

А. О. Фальковський

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПІДХОДУ В МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Актуальність теми дослідження ґрунтується на кількох важливих чинниках. По-перше, утвердження методологічного плюралізму в сучасній українській юриспруденції обумовило пошуки нових дослідницьких підходів до права і концептуальне переосмислення традиційних. По-друге, в юридичній літера-

турі не спостерігається єдності думок стосовно змістовного наповнення поняття ціннісного (аксіологічного) підходу та залишається відкритим питання про його евристичні можливості в розкритті сутності права. По-третє, уявляється важливим вирішення питання про місце аксіологічного дослідницького підходу в системі методології юриспруденції. Крім того, розуміння поняття ціннісного підходу має важливе практичне значення з точки зору можливості його застосування в правотворчості та процесі реалізації права.

Мета нашого дослідження полягає в визначенні поняття аксіологічного підходу й розкритті його філософських засад. Різноманітні аспекти означеної проблеми знайшли своє відображення за такими напрямками, як філософія та методологія права (В. М. Баранов, М. В. Баранова, А. Ф. Крижанівський, Р. Лукач, О. М. Мартишин, В. С. Нарсесянц, Ю. М. Оборотов, А. І. Пашинський, В. Б. Першина, А. В. Поляков, П. М. Рабінович, Г. Радбрух, Ю. В. Сорокін, Н. Н. Тарасов, А. Б. Чефранов та ін.) і філософське вчення про цінності (А. А. Берелехис, С. Г. Ільїнська, М. М. Підлісний, В. І. Шубін та ін.).

Разом із цим у нашому дослідженні по-новому конкретизується поняття ціннісного підходу та набуває подальшого розвитку низка концептуальних ідей щодо його філософських засад.

У найбільш загальному вигляді поняття підходу тлумачиться як: «скупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-небудь чи що-небудь, ставлення до кого-небудь або чого-небудь» [1, 785]. У сучасних правових дослідженнях також існує низка різноманітних інтерпретацій цього поняття. Так А. Ф. Крижанівський характеризує підходи як «...ракурси (в самому широкому розумінні) дослідницького бачення, а отже, і певні мисленні проєкції предмета пізнання, які кристалізують наукову стратегію осягнення права і правових явищ, тобто визначення в загальних рисах вектора і мети наукового дослідження, а також — його основних етапів і складових» [2, 23]. П. М. Рабінович надає таке визначення: «Концептуальним підходом можна вважати побудовану на гранично загальних (філософських) категоріях світоглядну аксіоматичну ідею (засаду), яка постулює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження» [3, 24].

Отже, концептуальним підходом у юриспруденції можна вважати загальну спрямованість дослідження, обумовлену певною фундаментальною ідеєю, крізь яку проходить процес осягнення права. Вибір підходу визначає відбір методів дослідження, а також інтерпретацію отриманих результатів крізь призму певної концептуальної ідеї.

Можна цілком погодитися з думкою П. М. Рабіновича, який вважає: «Концептуальний підхід реалізується за допомогою певних методів дослідження — як загальнонаукових, так і власне філософсько-правових» [4, 15].

Які фактори зумовлюють доцільність використання дослідницьких підходів у розкритті сутності права? Необхідність надання відповіді на це питання виводить нас до розуміння складності природи права. Дослідницький підхід є засобом залучення до методологічного інструментарію юриспруденції певних

світоглядних ідей, що надають можливість визначити різні грані феномена права, зрозуміти увесь спектр його інтерпретацій.

У методології сучасної юриспруденції достатньо успішно використовується велика кількість різноманітних дослідницьких підходів. Адже методологічна «площина» юридичної науки є достатньо широкою та в її межах знаходиться місце для будь-якого філософського підходу, що є адекватним проблемі, яка підлягає дослідженню. Також не можна вважати виправданими й претензії на монополію якогось з підходів, більш продуктивним у їхньому відборі виявляється принцип додатковості [5, 10]. Водночас ціннісний підхід має особливе значення для розкриття сутності права. За його допомогою розкривається як зовнішнє значення права як суспільного регулятора, так і його внутрішнє наповнення.

Основою ціннісного підходу до права є філософське вчення про цінності, що має назву аксіологія. Традиційно фундатором філософських уявлень про цінність вважають І. Канта з його ідеєю розділення буття та блага. Ідеї І. Канта були продовжені представниками Баденської і Марбурзької філософських шкіл. Особливо слід відзначити внесок у розуміння цінностей таких філософів, як В. Віндельбрант, Г. Коген, Р. Лотце, Г. Ріккерт.

Дещо інший підхід до проблеми цінностей притаманний для об'єктивно-ідеалістичного напрямку в філософії. Представники цього філософського напрямку, від Платона і Г. Ф. Гегеля до його сучасних послідовників, саме буття розуміють як благо, себто цінність. При цьому буття розуміється не як емпірична реальність, а як справжнє буття — об'єктивний розум, ідея, смисл буття, буття в модусі належного, і в цьому полягає його ціннісна значущість [6, 53].

Діалектичний матеріалізм розглядав цінності як явища матеріального та духовного характеру, що є значущими для людини, класу чи суспільства в цілому. Отже, на початок ХХ сторіччя не залишилось будь-якого впливового філософського напрямку, що не визначив би свого ставлення до цінностей, їхньої специфіки та ролі в житті людини й суспільства. Вагомий внесок у теоретичну розробку цінностей зробили представники філософського позитивізму та неопозитивізму. В межах цих напрямків цінності та оціночні судження були остаточно визначені як не підлягаючі верифікації [7, 113].

Також проблема цінностей займає особливе місце в сучасній філософії. Це обумовлено орієнтацією філософської думки нашого часу на осмислення значущості будь-яких явищ для світу людини, її буття. Не є винятком і сучасна українська філософія. Наприклад, у праці українських авторів М. М. Підлісного та В. І. Шубіна цінність розглядається як «буття речей для людини, її функціональне буття, усвідомлюване як таке самою людиною» [8, 74].

Отже, філософія цінностей пройшла тривалий шлях свого становлення та розвитку і має широкий спектр різноманітних напрямків. Для дослідника уявляється вельми важливим чітко визначитись, в межах якої філософської традиції знаходиться його розуміння цінностей. У повній мірі це стосується використання ціннісного підходу до права.

У сферу аксіології права входить велика кількість різноманітних питань.

Вона повинна визначити зміст правових цінностей і цінностей права, їхню природу, характер, співвідношення та ієрархію, відношення до інших, неправових цінностей, межі й шляхи пізнання, можливість реалізації [9, 71]. Відомий німецький мислитель Г. Радбрух, визнаючи фундаментальність проблематики аксіології права, розглядав філософію права як науку про цінності права [10, 16].

Аксіологія права безпосередньо пов'язана з концепцією праворозуміння. Адже фундаментом різних ціннісних підходів до права є різноманітні типи розуміння та тлумачення права як особливого соціального регулятора, його значення в суспільному житті. Парадигма, зразок, смислова модель як пізнання права, так і його ціннісної оцінки зумовлюються певним типом праворозуміння. В силу своєї дуалістичної природи, право може трактуватися, з одного боку, як трансцендентальна цінність, а з іншого — як конкретна цінність-засіб, що стоїть на службі суспільства. Таким чином, цінність права визнається як позитивізм в його соціологічному різновиді, так і з філософської точки зору — в ракурсі визнання його абсолютною цінністю. Позитивістським елементом у праві виявляється те, що воно сформовано суспільством та державою, оскільки держава є частиною суспільства. В цьому сенсі право є імперативом, наказом, що в конкретній ситуації вимагає дотримання певної моделі поведінки [11, 23].

Отже, право виступає як регулятор суспільних відносин, що є підставою визначення його інструментальної цінності. Ю. М. Оборотов справедливо зазначає, що інструментальна цінність права «...виражена в здатності права закріплювати існуючі цінності, ієрархизувати їх у нормативній системі, інформувати про світ цінностей, охороняти існуючі цінності ...виходячи з принципу справедливості, розподіляти цінності» [12, 34].

Водночас, не заперечуючи цінність соціального призначення права, представники природно-правового та лібертарно-юридичного підходів на перше місце висувують власну цінність права, що передбачає його ціннісне наповнення. Водночас стосовно самого ціннісного наповнення права серед дослідників не спостерігається єдності.

В. С. Нерсисянц вважає, що існує триєдність ціннісного змісту права. Він зазначає: «В цієї триєдності (та сутнісній тотожності) свободи, рівності та справедливості й полягає цінність права як загальної, необхідної та єдиної форми їхньої злагодженого буття й виразу в суспільному житті людей» [13, 4]. З ним погоджується Ю. В. Сорокіна, яка вважає, що основними, універсальними правовими цінностями є свобода, справедливість і рівність у їхньому формально-правовому сенсі [11, 25]. Ю. В. Мартишин також вважає свободу, рівність і справедливість тими цінностями, що набувають особливого значення в контексті держави і права [14, 33–34]. Разом з тим відкритим залишається питання про визнання свободи, рівності та справедливості специфічно правовими цінностями, що мають відмінний від їхнього філософського тлумачення зміст.

Російський дослідник А. В. Поляков заперечує як проти виключення права зі сфери цінностей, так і проти його зведення до конкретних цінностей (рівності, свободи, прав людини, загального блага, справедливості та ін.). Він вважає, що ототожнення права з конкретними цінностями має ідеологічний характер і ви-

водить правознавство зі сфери науки. Згідно з А. В. Поляковим, існують різні системи цінностей, і тому буде хибним ідентифікувати право за однією з них. Разом з цим він виступає проти волюнтаристського праворозуміння, що зводить право до волі пануючого класу [15, 331].

Отже, зміст питання про можливість визнання свободи, рівності та справедливості універсальними правовими цінностями має велике значення для методології сучасної юриспруденції. Відповідь на нього детермінує загальну спрямованість дослідження. Якщо існують загальні для всіх правові цінності, тоді плідним може бути пошук універсального в праві. Водночас заперечення можливості виділення спільних для всіх соціокультурних систем правових цінностей передбачає акцентуацію на особливе в праві.

А. Б. Чефранов вважає, що ціннісний підхід передбачає досягнення права як кінцевої мети та рушійної сили поведінки людини. На його думку, предмет правового регулювання, а також соціальні передумови, що викликали появу права, досліджуються аксіологією тільки крізь призму їхньої значущості для обґрунтування духовної цінності права. В межах ціннісного підходу право досліджується як спонукальний мотив для вчинків людини та з позиції принципів і мети людського існування. Завданням ціннісного виміру права є надання визначення права за суттю його змісту, що надає безпосереднє функціональне й інструментальне наповнення правових норм [16, 16–17]. Виходячи з його концепції, право в межах ціннісного підходу потрібно розглядати як частину життєвого світу людини, що передбачає реалізацію певних принципів, цінностей і цілей.

Також існує точка зору, що в межах ціннісного підходу право не розглядається як відображення певної соціальної дійсності, в царині якої воно виникло, й не досліджується змістовне наповнення конкретної правової ідеї або закону. Згідно з цією концепцією, ціннісний підхід передбачає розгляд права як частини цілеспрямованої діяльності людини. Право в рамках цього підходу виступає не просто як ідея чи принцип, але й як справжня мета та спонукальний мотив поведінки людини, себто цінність, благо. Не є випадковим, що одним із фундаментальних питань аксіології права вважають співвідношення людини й права. Застосування ціннісного підходу передбачає розгляд права в своєму ідеальному та об'єктивному вимірі як складової (мети й мотиву) поведінки, свідомої діяльності людини та суспільства в цілому, що передбачає результат і можливі шляхи реалізації правової діяльності за допомогою певних засобів [17, 17].

Отже, **ціннісний (аксіологічний) підхід в юриспруденції** — це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності з певними цінностями, що можуть забезпечуватись правом та бути його основою.

На нашу думку, розгляд права в межах ціннісного підходу, зумовлюється двома найбільш важливими чинниками. По-перше, ціннісний підхід до права має своїм фундаментом певну філософську концепцію цінностей. Від розуміння природи цінностей безпосередньо залежить і визначення ціннісного змісту

права. По-друге, саме тип праворозуміння безпосередньо впливає на тлумачення зв'язку між цінностями та правом, визнання його цінності для людини та суспільства.

Дослідження специфіки ціннісного підходу може бути продовжено в напрямку конкретизації низки викладених у статті положень та визначенні його евристичного потенціалу в розкритті сутності права.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. У. Бусел. — К.; Ірпінь: Перун, 2004.
2. Крижаківський А. Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія / Одес. нац. юрид. акад. — О.: Фенікс, 2006.
3. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології // Проблеми філософії права. — К.; Чернівці, 2003. — Т. 1.
4. Філософія права: проблеми та підходи: Навч. посіб. для студ. спец. «Правознавство» / П. М. Рабінович, С. П. Добрянський, Д. А. Гудима та ін.; За заг. ред. П. М. Рабіновича. — Л.: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005.
5. Барапов В. М., Першин В. Б., Барапова М. В. Место и роль метода материалистической диалектики в юридическом исследовании // Философия права. — 2007. — № 3.
6. Персесянц В. С. Философия права: Учеб. для вузов. — М.: ИПФРА М-ПОРМА, 1997.
7. Берслехис А. А., Ильицкая С. Г. О конфликте различных систем ценностей // Философские науки. — 2007. — № 3.
8. Підлісний М. М., Шубін В. І. Цінності та буття особистості: Монографія. — Д.: ДДФА, 2005.
9. Лукач Р. Методология права / Пер. с сербскохорват. В. М. Кулиетикова; Под ред. и с вступ. ст. Д. А. Керимова. — М.: Прогресс, 1981.
10. Радбрух Г. Философия права: Пер. с нем. — М.: Междунар. отношения, 2004.
11. Сорокина Ю. В. К вопросу о ценности права // Философия права. — 2007. — № 2.
12. Оборотов Ю. М. Традиції та поведінка у правовому розвитку: Монографія. — О.: Юрид. л-ра, 2001.
13. Персесянц В. С. Ценность права как триединства свободы, равенства и справедливости // Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновления. — М., 1996.
14. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций. — С.Пб.: Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004.
15. Чефрапов А. В. Проблеми застосування теорії цінностей у правових дослідженнях // Проблеми філософії права. — К.; Чернівці, 2005. — Т. 3, № 1–2.
16. Мартышин О. В. Проблема ценностей в теории государства и права // Государство и право. — 2004. — № 10.
17. Пашипский А. И. Особенности аксиологического и деонтологического подходов к изучению права // Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновления. — М., 1996.

УДК 340.12:342.7:572.028

Д. А. Гудима

СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДЕЯКІ ЕВРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ

Останнім часом у вітчизняній юридичній науці все частіше постають проблеми, що є у певному розумінні «антропними». Потреба в їх розв'язанні у рамках філософії права тісно пов'язана, зокрема, з антропологізацією правни-

© Д. А. Гудима, 2008